

Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman

Jaargang 25 - Nummer 2 - Juli 2002

Informatie in een ander tijdperk

Nieuws in het dagboek van Jan de Boer (1747-1758)*

JEROEN BLAAK

Op 29 april 1747 schreef de Amsterdammer Jan de Boer in zijn dagboek dat hij in de plaatselijke krant een bericht uit het Zeeuwse Veere had gelezen. De krant vermeldde dat het Veerse stadsbestuur de in opstand gekomen burgers had beloofd Willem Friso, stadhouder van Friesland, Groningen, Gelderland en Drenthe, ook voor te dragen voor het stadhouderschap van Zeeland. Dit besluit was vrij opmerkelijk. Sinds 1702 was er namelijk in de provincies Zeeland en Holland geen stadhouder meer geweest. De regenten in stadsbesturen, provinciale vergaderingen en in de vergadering van hele Republiek der Verenigde Nederlanden hadden sinds het overlijden van stadhouder Willem III in dat jaar de touwtjes in eigen handen weten te houden. De regenten konden hun stedelijke en gewestelijke belangen veel beter behartigen zonder de inmenging van een meer op centraal bestuur gericht instituut als het stadhouderschap. Maar in 1747 leek een ommekeer op handen te zijn.

Met het noteren van dit bericht uit de *Amsterdamsche Courant* begon Jan de Boer aan wat zou uitgroeien tot een vijfdelig manuscript, dat hij de titel *Chronologische historie* mee gaf. Hierin tekende hij tussen 1747 en 1758 bijna dagelijks op wat er zich in zijn omgeving afspeelde. Zijn dagboek onderscheidt zich op het eerste gezicht niet van andere verslagen die over deze periode van de Nederlandse geschiedenis bewaard zijn gebleven. De turbulente politieke ontwikkelingen van 1747 en 1748 – een nieuwe stadhouder, een opstand van burgers tegen de stadsbesturen – zijn door een groot aantal mensen in kronieken geboekstaafd. Ze vormen een dankbare bron voor historici die de loop van de gebeurtenissen in die tijd willen achterhalen.¹

Het dagboek van Jan de Boer kan evenwel ook op een andere manier gelezen worden. Hoe kon De Boer de loop der gebeurtenissen documenteren? Hoe kwam een eenvoudige Amsterdammer aan nieuws over het politieke bedrijf, wanneer hij daar zelf niet aan deelnam? Het dagboek van Jan de Boer kan hier iets van laten zien, omdat hij niet alleen beschreef wat er allemaal gebeurde, maar ook waar hij de informatie over wat er zich afspeelde vandaan haalde. De Boer was zeer nauwkeurig in het vermelden van de bronnen die hij gebruikte voor zijn dagelijkse notities. Sommige zaken had hij zelf gezien, andere had hij van horen zeggen of vernam hij uit gedrukte stukken als kranten of pamfletten. Wanneer het drukwerk betrof, ging die nauwkeurigheid zelfs verder. Hij voegde het desbetreffende stuk regelmatig aan zijn dagboek toe. Het handschrift herbergt een grote hoeveelheid kranten, pamfletten, overheidspublicaties en ander drukwerk.²

Het dagboek van Jan de Boer geeft op deze wijze zicht op de receptie van nieuws in het midden van de achttiende eeuw. Hierover is nog weinig bekend. Het historisch onderzoek naar nieuws heeft zich vooral beziggehouden met de produktie ervan en dan met name met twee vormen van nieuwsvoorziening: de krant en het pamflet.³ Maar hoe verhielden deze zich tot andere manieren van verspreiden nieuws, bijvoorbeeld die via het gesproken of handgeschreven woord? Het dagboek van Jan de Boer kan ons een stap dichterbij beantwoording van deze vraag brengen.

Jan de Boer en zijn dagboek

De Boer werd geboren in Haarlem in 1694. Hij overleed in Amsterdam in 1764.⁴ Over zijn maatschappelijke achtergrond en over zijn opleiding is verder weinig bekend. Hij was rooms-

katholiek en leverde als zanger en organist een actieve bijdrage aan de missen in de schuilkerk de Papegaay. In 1724 trouwde hij in Haarlem met Maria Warnout. Zij was een jaar jonger dan De Boer. Waarschijnlijk tussen 1742 en 1747 zijn zij beiden verhuisd naar Amsterdam. De Boer werkte daar op het kantoor van wijnhandelaar Cornelis van der Burgh. Dat deed hij echter niet de hele week. Op een belastingformulier van december 1748 vulde De Boer als professe in: "Comptoir bediende voor 3 dagen in de week of 1/2 jaar in een jaar, en anders geene winningen."⁵ Hoeveel hij met dit werk verdiende, is niet bekend, maar hij behoorde ermee zeker niet tot de hoogste klasse van belastingbetalers. De Boer noemde zichzelf een klein getaxeerde. We kunnen hem dus rekenen tot de brede middengroepen van de samenleving.

De Boer was een man met grote belangstelling voor de geschiedenis. Op meer dan één manier liet hij zich, bij het schrijven van zijn dagboek, inspireren door de geschiedschrijving. Zo had hij in verschillende "beschrijvingen van ons vaderland" gelezen dat er vele "wonderlijke zaken" waren gebeurd nadat Willem III in 1672 tot stadhouder was verkozen. Nu er in 1747 weer een stadhouderloos tijdperk ten einde kwam, zou er ongetwijfeld weer veel opmerkelijks gaan gebeuren, zo verwachtte De Boer. Opdat hij later nog eens zou kunnen nagaan, "wat voor een wonderbaarlijke tijt ik gezien en beleeft heb", besloot hij de gebeurtenissen dagelijks, "ja dikwils van uur tot uur" op schrift vast te leggen. Daarbij had hij alleen zijn "eigen vermaak" op het oog. Hij schreef zijn dagboek "voor niemand in de gehele wereld [...] dan voor mij alleen." Dat onderstreepte hij nog eens door erop te wijzen dat zijn dagboek lag opgeborgen in een kast waarvan alleen hij zelf de sleutels had. Deze sleutels waren nodig "omdat er in mijne kas nog een binnekas is, alwaar alle mijne manuscripten op zig zelve leggen." Heimelijker kon het eigenlijk niet.

Dat een schrijver zich zo uitdrukkelijk uitspreekt over het persoonlijke van zijn tekst, wekt natuurlijk enige argwaan. Temeer daar hij dat doet in een tweetal voorwoorden op de dagelijkse notities. De Boer had blijkbaar toch wel meer lezers op het oog dan alleen zichzelf. De vormgeving van de tekst wijst daar ook op. Het manuscript is handgeschreven, maar vertoont alle kenmerken van een gedrukt boek. Zo hebben alle delen van het dagboek bijvoorbeeld een titelpagina, die onder meer door het gebruik van verschillende lettertypes in niets afwijkt van titelpagina's van gedrukte werken.⁶ Voorwoorden, zoals Jan de Boer die aan twee delen van het manuscript toevoegde, waren ook in gedrukt werk gebruikelijk. Het uiterlijk van de bladzijden van het dagboek laten eveneens zien dat De Boer zijn tekst zorgvuldig heeft gecomponeerd. De pagina's zijn keurig omlijnd en genummerd. Binnen het kader is de tekst in zeer net schrift geschreven, zonder één doorhaling. Alles wijst erop dat De Boer zich bij het samenstellen van zijn manuscript heeft laten inspireren door gedrukte geschiedschrijving.

Het waren niet geleerde historici als Tacitus, Scriverius of Van Alkemade door wie De Boer zich liet inspireren, zo schreef hij in zijn voorwoord. De lezer hoefde geen doorwrocht, in verheven stijl geschreven betoog te verwachten. De Boers werk deed direct en zonder opsmuk verslag van gebeurtenissen. De Boer zag zijn werk eerder als bron voor de geschiedschrijving. Wat hij bood was een eenvoudige, dagelijkse opsomming van de feiten. Niet voor niets noemde hij zijn werk "chronologische historie", daarmee refererend aan zowel de kroniek als de chronologie, die in de achttiende eeuw werden gezien als dé basis van historisch onderzoek.⁷ Meer dan met geleerde historieschrijvers voelde De Boer zich dan ook verwant met iemand als de eenvoudige middeleeuwse edelman, over wiens kroniek hij had gelezen in de *Oudheden en gestichten van Vriesland* (Leiden 1723). Deze edelman deed in zijn kroniek verslag van zijn eigen tijd en was daarom een belangrijke bron voor de bekende historischrijver Ubbo Emmius. In de *Oudheden* had De Boer iets dergelijks ook gelezen over Cor-

nelius Kempius. Zijn boeken werden, voor zover het de beschrijvingen van zijn eigen tijd betrof, door historici zeer gewaardeerd.

Er was nog een andere reden waarom De Boer beide Friese kroniekschrijvers in zijn voorwoord noemde. De Boer schreef, net als zij, over zijn eigen tijd en zoals historici de Friese kronieken daarom zeer betrouwbaar vonden, wilde De Boer de geloofwaardigheid van zijn eigen verslag onderstrepen. Wat De Boer noteerde was echt gebeurd, want hij had het zélf meegemaakt. De betrouwbaarheid van zijn verslag onderbouwde hij verder door er al op de titelpagina op te wijzen dat “alles door oor, en ooggetuygenisse naauwkeurig waargenomen was.” En of dat nog niet genoeg was, voegde hij ook nog talloze “gedrukte papieren” toe, die op de door hem beschreven zaken betrekking hadden.

De werkwijze die De Boers manuscript betrouwbaar moest maken, was eveneens geïnspireerd op de geschiedschrijving. Dat blijkt duidelijk wanneer het werk wordt vergeleken met dat van een tijd- en plaatsgenoot van De Boer, de historicus Jan Wagenaar. De *Vaderlandsche Historie* (1749-1759) van deze auteur werd op de titelpagina aangeprezen als zijnde samengesteld uit “de geloofwaardigste schrijvers en egte gedenkstukken”. Kritisch gebruik van bronnen was voor Wagenaar een van de belangrijkste uitgangspunten van zijn historisch werk. Wagenaar verwees in zijn *Historie* voortdurend naar zijn bronnen, om daardoor verantwoording af te leggen en zijn eigen tekst betrouwbaar te maken.⁸ Overeenkomstig geschiedschrijvers als Wagenaar riep ook De Boer de hulp van “egte gedenkstukken.” Dat konden gedrukte stukken zijn, maar ook gesproken of geschreven bronnen.

Het is de werkwijze van een historicus die maakt dat De Boers *Chronologische historie* niet alleen een kroniek, maar ook een egodocument is. De Boer beschreef de gebeurtenissen zoals hij ze zelf had meegemaakt. Zijn dagboek gaat daarom zeker ook over “zijn eigen handelen en gevoelens.”⁹ Toen bijvoorbeeld de nieuwe stadhouder Amsterdam bezocht, gaf De Boer een beschrijving van de stoet “gelijk den trein *mij*, op de cingel bij de lijnbaansteeg, is voorbij gepasseert.” Een dergelijk manier van autobiografisch schrijven was niet uitzonderlijk. Schrijven om de eigen herinnering aan bijzondere tijden vast te houden, was een motief dat veel voorkwam in vroegmoderne egodocumenten. Juist in crisistijden, zoals bijvoorbeeld de periode 1747-1748, werden heel wat autobiografische teksten geschreven.¹⁰ Ook in andere Europese landen schreven veel mensen over hun eigen leven in de vorm van een kroniek van de gebeurtenissen om hen heen. Net zoals De Boer benadrukten deze schrijvers van egodocumenten de eenvoudige stijl van hun verslag, het feit dat zij ooggetuigen waren en de behoefte de ervaring van opmerkelijke tijden op schrift te bewaren. Dat dergelijke egodocumenten met name door mensen van eenvoudige afkomst werden geschreven, die zo de kans kregen hun visie op de politiek te geven, is in het licht van De Boers achtergrond des te opmerkelijker.¹¹

Bronnen van De Boer

In het werk van historici als Jan Wagenaar werd verantwoording afgelegd door in voetnoten te verwijzen naar bronnen. Bij Jan de Boer ontbraken expliciete voetnoten, maar hij beschreef in de lopende tekst van zijn verhaal wel op welke bronnen hij zich had gebaseerd. We zouden als het ware zelf de voetnoten kunnen toevoegen.

De Boer opende zijn aantekeningen van de 21ste september 1748 bijvoorbeeld met de mededeling dat de gildeknecht van het boekverkopersgilde bij alle boekverkopers een ordonantie had rondbracht, met een door de burgemeesters van Amsterdam uitgevaardigd verbod op het drukken van geschriften waarin iemands eer in het geding kwam. Het is niet duidelijk hoe De Boer precies aan deze informatie kwam. Hoorde hij het iemand vertellen, was hij in

een boekwinkel toen de knecht langs kwam? Het is niet bekend. Daarna beschreef De Boer een gesprek dat hij opving tussen twee heren die op de Beurs stonden. Een van hen wist te vertellen dat het Doelistenoproer geen spontane beweging was geweest, maar dat het oproer al ver van te voren was gepland. Duidelijk is dat De Boer hier informatie hoorde. Regelmatig vermeldde hij daarnaast zaken die hij zelf had waargenomen. Zo tekende hij op de 21ste september aan gezien te hebben dat er op de Botermarkt voorbereidingen werden getroffen voor de kermis, ondanks het verbod dat hiervoor gold. Het laatste dat De Boer op 21 september 1748 mededeelde, betrof de schouwburg. "Men zegt", zo opende De Boer, dat er om opening van de Schouwburg verzocht was, maar dat de prins van Oranje dit verzoek niet had ingewilligd. "Deze reflexien wierden er bij verschijnen van gemaakt", namelijk dat de reden was dat er in de schouwburg vlak voor de verkiezing van Willem Karel Friso tot stadhouder drie keer een opvoering van de *Palamedes* van Vondel was geweest. Dit anti-oranje stuk kon de prins niet waarderen en daarom weigerde hij nu toestemming te geven voor de opening. Dat de regenten van het theater het stuk *De dood van de graven Egmond en Hoorn* van Asselijn hadden geprogrammeerd, deed daar niets aan af. Zoals wel vaker in het dagboek specificeerde De Boer zijn informatiebronnen niet. Het is wel duidelijk dat hij het ergens opgevangen heeft, maar meer dan een "men zegt" of varianten daarop als "er wordt gezegt", "de spraak was" en dergelijke, vermeldde De Boer niet.

Op deze manier kan in het dagboek een aantal informatiebronnen onderscheiden worden: eigen waarneming, mondelinge informatie (van een expliciet genoemde bron of van "men" in het algemeen), schriftelijke bronnen en drukwerk. Voor het jaar 1748 is een analyse gemaakt van de bronnen waaruit De Boer zijn dagboek samenstelde.

Tabel: Bronnen voor het dagboek, 1748.

Informatiebron	Aantal	%
Zelf zien	37	13
Horen	72	25
Expliciete bron	31	11
"men zegt" (geen expliciete bron)	41	14
Lezen van handschrift	-	
Lezen van drukwerk	60	21
Geen bron te achterhalen	50	17

Zelf zien

Veel van de gebeurtenissen in 1748 werden door De Boer in zijn dagboek beschreven op basis van eigen waarneming. Soms was De Boer per toeval op de plaats van handeling aanwezig. Zo gaf hij een uitgebreide beschrijving van de paniek die in zijn straat uitbrak toen de plunderaars, die begin 1748 de pachtershuizen in de stad aanvielen, deze buurt bereikten.¹² Vaker echter lijkt het erop dat De Boer bewust op pad ging om te zien wat er gebeurde. Hij gaf bijvoorbeeld bijna dagelijks uitgebreide informatie over wat er zich op de Doelen afspeelde. Hij deed dat doorgaans zonder bronvermelding. Maar op 23 augustus beek dat hij zelf van enige afstand de gebeurtenissen aldaar volgde. Ook op 15 augustus is het verslag van de gebeurtenissen uit De Boers eigen waarneming afkomstig. Hij schrijft: "Des avonts tuschen 7 en half agt uren ben ik geweest op de Cloverniers-burgwal, regt tegenover de Doelen, alwaar alle de vensters van de groote zaal derzelve openstonden, in dewelke ik zag vol zitten van allerhande slag van menschen." Waarschijnlijk waren ook de andere verslagen van de Doelenbijeenkomsten uit eigen waarneming opgetekend.

Ook op andere momenten liet De Boer blijken dat hij meer was dan een toevallige waarnemer. Hij was actief op zoek naar nieuws. Dat blijkt met name op die momenten waarop hij niet in staat was zijn taak als chroniqueur uit te voeren. Toen er op de Doelen grote onenigheid uitbrak over een aanstelling, durfde De Boer niet te informeren naar de preciese oorzaken van het tumult: "want ik von[d] het heede de tijd niet om het onderste uyt de kan te willen hebben of alles op 't uysterste t'onderzoeken."¹³ Wellicht was De Boer bang met de Doelisten in aanvaring te komen, wanneer hij teveel zou spreken. Vandaar misschien dat hij zich inhield, ook toen hij bijvoorbeeld graag wilde weten waarom de Doelisten met oranje strikken en degens rondliepen: "ik hadde gaarne de reden hier af willen weeten [...] maar ik dorst naar de reden niet vragen, eensdeels om de tijtsomstandigheeden en ten anderen omdat ik een vast verbond met mijne tong gemaakt hadde, van om en bij den Doelen wel alles te hooren, maar niet een enkel woort te spreken."¹⁴

Horen

De Boer kreeg heel wat informatie over gebeurtenissen uit gesprekken. Zo hoorde hij bijvoorbeeld drie melkboeren spreken over de geboorte van een erfprins.¹⁵ Later die dag bleek inderdaad dat de vrouw van de stadhouder bevallen was. Over het algemeen geeft De Boer echter geen namen van zijn zegslieden. Alleen het nieuws over de verschijning van een komeet was van een met name genoemde persoon afkomstig, geheten Gerrit de Jongste.¹⁶ Verder duidde De Boer zijn zegslieden alleen in het algemeen aan. Zo hoorde hij zaken van "een koopman", een medeschutter of "burgers".¹⁷

Meestal noemde De Boer, wanneer hij zaken mondeling had vernomen, geen expliciete bron. Zo werd er op 1 september beweerd dat prins Willem IV naar Amsterdam zou komen. De dag daarop deed het verhaal de ronde dat Willem IV gunstig gereageerd had op voorstellen tot hervorming van stadsbestuur en schutterrij. Nieuws over de Doelisten kreeg De Boer ook van horen zeggen: "Men zegt als dat er vier Doele gasten (dogh geen van deszelfs hoofden) naar den prins in Den Haag zijn, met een nieu opgesteld request van 8 artuculen."¹⁸ De informatie kon ook buiten Amsterdam komen. "Men zegt ook", bijvoorbeeld, dat de leider van de Haarlemse opstandige burgers bij de prins om een baan als belasting collecteur had verzocht. Zijn verzoek was echter afgewezen.¹⁹

Het afwijzen van het verzoek van de Haarlemmer werd, "onder d'algemene discoursen" positief ontvangen. "Ze" zeiden dat toekenning van het verzoek Willem IV in een kwaad daglicht zou gesteld hebben. Het zou dan lijken alsof de prins van Oranje met de opstandelingen op goede voet verkeerde. Maar, zo schreef De Boer: "wat van de waarheit is, weet ik niet, alzo het maar discoursen zijn."²⁰ Door zijn oor te luisteren te leggen vernam De Boer dus niet alleen wat er gebeurd was, maar ook hoe erover gedacht werd. Zo hoorde men bijvoorbeeld "allerhande scheldwoorden tegen de pagters."²¹ De Boer noteerde eveneens de meningen over de in de zomer van 1748 doorgevoerde veranderingen in de schutterrij: "maar kom nu eens kijken: al wat die manhafte over-officieren maken, dat goooijt jan maat weer onder de voet; dus liepen de discoursen overal."²² Het was niet altijd de mening van een ongedefinieerde groep die De Boer opving. Een enkele keer gaf hij een sociale indicatie van zijn zegslieden: "De fatzoenelijke burgers hadden onder hen (dogh als steelscher wijze) ook al vrij wat te zeggen over het afstellen der oude regeeringe. Ze zeijden: [...] dat de afzetting niet was geschiet vanwege hun slechte bestuur, maar enkel en alleen "om een partij canaille genoeg te geven."²³

De Boer maakte in zijn dagboek een duidelijk onderscheid tussen verschillende groepen in de Amsterdamse bevolking. Aan de ene kant stonden de "fatzoenelijke" burgers, aan de

andere kant het "grauw". De fatsoenlijke burgers waren de "redelijke" bewoners, het grauw of het gemeen de "uitzinnige" massa.²⁴ De fatsoenlijke burgers waren in zijn opinie trouw aan hun overheid, terwijl het gemeen op niets anders uit was dan onrust. In de beschrijving van de belastingoproeren in juni 1748 gebruikte De Boer voortdurend de tegenstelling tussen de "goede ingezetenen", waaronder de schutters, en "een woedent en hollend grauw." Met welstand had De Boers sociale kwalificatie weinig van doen. Loyaliteit aan de heersende orde en beheersing van gevoelens waren veel belangrijker. Onder een en dezelfde sociale groep signaleerde De Boer tijdens de Doelistenbeweging "genoegzaam een twee-verdeeling onder de burgerij: alle de te wagt gaande burgers scheenen hen meest te houden aan de doele-partij; en de contribuanten en uytkopers scheenen meest voor het reedelijke te wezen."²⁵ Werden hier de Doelisten nog als burgers betiteld, niet veel later noemde De Boer het niet meer dan "een partij canaille" en "onnosele luijdjes."²⁶

Het moge duidelijk zijn dat De Boer zichzelf rekende tot de "fatsoenlijke" burgers van de stad. Hoewel hij niet vaak een expliciet oordeel velde, blijkt zijn opinie door zijn identificatie met de standpunten van de redelijke burgerij. Over een gedicht waarin een Doelst beweerde dat alle recht-beminnende burgers aan zijn zijde waren, schreef De Boer: "ik meen dat er duizenden egter in Amsterdam zijn dewelken het regt beminnen en dogh (alzo min als ik) aan dien rijmer zijne zij zijn."²⁷

De Boer hoorde de opvattingen van de fatsoenlijke burgers wellicht op straat of op de Beurs, waar hij beroepshalve regelmatig verkeerde. Een enkele keer verwees De Boer expliciet naar een locatie. Zo schreef hij op 12 september dat "de fatsoenlijke luijden, dewelke in alle de troubel tijden nooijt openbaar hadde durven spreken uijt vreeze voor het Doele-volk: zeyde nu opentlijk in de boekwinkels en elders [...]." Op 13 december schreef De Boer wederom over de boekwinkel als plaats waar openbaar iets besproken werd: "Maar de discoursen waren al vrij op eenen anderen leest geschoeijt; want daar wierd heeden opentlijk in de boekwinkels gezegt dat [...]." In de eerste plaats kunnen we hieruit concluderen dat De Boer met regelmaat in de boekwinkels kwam. Dat is niet zonder betekenis, gezien de grote hoeveelheden drukwerk die De Boer in zijn dagboek plakte. In de tweede plaats kunnen we concluderen dat boekwinkels niet alleen plaatsen waren waar mensen boeken kochten. Het waren ook deels openbare plaatsen waar over politiek werd gediscussieerd. De Boer laat zien dat de boekwinkel, in ieder geval die in het achttiende-eeuwse Amsterdam, eenzelfde functie had als het koffiehuis, de herberg en de trekschuit.²⁸

Lezen van drukwerk

Informatie over wat er zich in de stad afspeelde, kreeg De Boer grotendeels uit eigen waarneming of van horen zeggen. Maar hij verwees in 1748 ook regelmatig naar drukwerk. Soms vermeldde hij alleen de verschijning van een gedrukt stuk en gaf hij daarvan een korte samenvatting. Van ander drukwerk maakte hij een kopieën in zijn eigen handschrift. Van sommige titels wist De Boer een exemplaar te bemachtigen, dat hij aan zijn dagboek toevoegde.

Nieuws van het stadsbestuur had een belangrijk aandeel in het drukwerk dat De Boer las. Hij maakte melding van heel wat publicaties, ordonnanties en waarschuwingen die door de Amsterdamse stadsraad werden uitgevaardigd. Hij verwees bijvoorbeeld naar een publicatie waarin de burgerij werd opgeroepen hun huizen te verlichten vanwege de geboorte van prins Willem V.²⁹ Hij gaf een korte samenvatting van het plakkaat waarin de schepenen zondagsluiting van winkels geboden.³⁰ Drukwerk speelde ook een belangrijke rol in het dagelijks bestuur van de stad. Zo werd de nieuwe belasting van 1748 geïnd met behulp van gedrukte formulie-

ren. De Boer maakte een kopie van het formulier dat hij had ontvangen, waarbij hij tevens zijn eigen antwoorden overschreef.³¹ Van sommige overheidsstukken wist De Boer een origineel exemplaar te bemachtigen, zoals bijvoorbeeld een publicatie die op 12 augustus uitkwam, waarin de raad meedeelde dat de burgers middels hun schutterscompagnieën klachten konden uiten. Informatie over de overheid kreeg De Boer dus bijna uitsluitend langs de officiële weg. In tegenstelling tot zijn verslagen over de Doelisten, schreef De Boer bijvoorbeeld nooit over voorvallen in vergaderingen van de raad. Aangezien hij niet over informatie uit deze kringen beschikte, moest hij zich in dit verband met overheidspublicaties behelpen.

Evenals het stadsbestuur maakten ook de Doelisten veelvuldig gebruik van de drukpers om hun besluiten bekend te maken. De Boer verwees regelmatig naar deze stukken. Zo maakte hij een kopie van het pamflet waarin de Doelisten verklaarden de Doelen niet met geweld te hebben ingenomen.³² Van verschillende toespraken die op de Doelen gehouden werden, gaf De Boer de inhoud weer.³³ Hij plakte de gedrukte rekwesten van de Doelisten aan de stadsraad in.³⁴ De informatie die De Boer uit drukwerk haalde, woog echter niet op tegen wat hij uit eigen waarneming optekende.

Commentaar op de gebeurtenissen vernam De Boer regelmatig via drukwerk. Hij verwees, kopieerde of bezat exemplaren van verschillende, zoals hij zelf schreef, "pasquillen". Zo kopieerde De Boer een versje op het overlijden van de Doelist Christiaan Teepken, waarin werd beweerd dat deze geen begrafenis verdiende maar moest worden opgehangen.³⁵ De Boer had meer van dergelijke anti-Doelisten stukken gelezen. Hij plakte bijvoorbeeld exemplaren in van *De characters der opperbaasen* (Knuttel 18071) of *Zinnebeeldige grafschriften op vyftien in leeven zynde opperbaasen der zogenaamde muitelingen* (Knuttel 18074). Een korte samenvatting gaf De Boer van een paskwil op de zojuist in de krijgsraad verkozen Hendrik Stadlander, "waar bij zijne voorgaande geringen staat als een gering tabak-verkoptertje werd uijtgebreyd."³⁶ Paskwillen tegen de Doelisten verschenen vooral tegen het einde van 1748, toen de beweging op niets was uitgelopen. Uit de periode daarvoor vermeldde De Boer met name gedrukte stukken uit het kamp van de voorstanders van de Doelistenbeweging. Zo kopieerde hij bijvoorbeeld de drie eerste en laatste regels van een gedicht waarin een "doele-man" beweerde geen rebel te zijn, maar juist te strijden voor herstel van de oude orde.³⁷ Niet altijd had De Boer het pamflet echt zelf gelezen. Zo verwees hij naar een pamflet waarin de prins van Oranje beschimpt werd met de woorden: "ik heb er heeden een horen lezen (zonder dat ik het in handen mogt hebben)."³⁸ Er waren andere redenen waarom De Boer niet dieper kon ingaan op een aantal pamfletten: "Heden zag ik een gedrukt pasquil, en na hetzelfde gelezen te hebben, gewaardigde ik mij niet om hetzelfde te bewaren."³⁹ Het ging hier om het pamflet met de titel *De weergalooze Amsterdamsche kiekkas* (Knuttel 18033).⁴⁰

Het dagboek van 1748 was uit verschillende bronnen samengesteld. De Boer vulde zijn *Chronologische historie* met zaken die hij zelf zag, dingen die hij hoorde en feiten waarover hij las. Het dagboek van 1748 betrof vooral gebeurtenissen die in Amsterdam plaatsvonden. Eigen waarneming, zowel met ogen als met oren, vormde de belangrijkste bron van De Boer. Dit werd mede veroorzaakt doordat het politieke tumult zich met name in De Boers woonplaats afspeelde. Bewust of bij toeval maakte hij zo heel wat vermeldenswaardige gebeurtenissen mee. Voor informatie van wat er zich verder in de stad afspeelde, was De Boer voornamelijk aangewezen op gesprekken. Via deze weg hoorde hij wat er gebeurd was, maar ook geregeld hoe er over de gebeurtenissen gedacht werd. Drukwerk bood deze hierover eveneens informatie, maar was in de ogen van De Boer van minder belang.

Nieuwsbronnen voor het jaar 1755

Het jaar 1748 was bijzonder vanwege de grote politieke onrust in Amsterdam. Het zou kunnen dat De Boer alleen om deze reden veel uit zijn eigen waarneming putte. Hij maakte het allemaal van nabij mee. Waar haalde hij voor het vervolg van zijn dagboek zijn info vandaan? Om een vergelijking te kunnen maken is ook voor het jaar 1755 gekeken naar de informatiebronnen van De Boer.

Tabel: bronnen voor het dagboek, 1755.

Informatiebron	Aantal	%
Zelf zien	7	7
Horen	21	21
Expliciete bron	9	9
"men zegt" (geen expliciete bron)	12	12
Lezen van handschrift	9	9
Lezen van drukwerk	32	31
Geen bron te achterhalen	12	12

In 1755 waren de beschrijvingen in het algemeen veel korter dan in 1748. Ook waren zijn aantekeningen minder frequent dan in dat onrustige jaar. De Boer maakte in 1755 maar op 46 dagen een notitie, terwijl hij dat in 1748 nog op 112 dagen deed.

Dat het aantal notities in 1755 kleiner was dan in 1748 had veel te maken met het ontbreken van (politiek) nieuws uit Amsterdam. De Boer vermeldde inderdaad weinig gebeurtenissen uit zijn woonplaats, en dat komt terug in het geringe aantal zaken die hij als oog- en oorgetuige optekende. Het wellicht meest opvallende dat De Boer in zijn eigen omgeving meemaakte, was de vernieuwing van de vloer op de Beurs. Op 4 november begon men daar met het leggen van een houten vloer over de oude stenen vloer. De Boer ving ook wat gesprekken op over de reden van deze verbouwing. Het werd aangegrepen om commentaar te leveren op de politiek: "onder alle de narrische antwoorden en gesprekken" die De Boer hoorde, vond hij er een het meest waarschijnlijk (of leukst?). De mensen zeiden dat de kooplieden op de Beurs het honderd jaar geleden zo druk hadden, dat ze de koude aan hun voeten niet eens voelden. Nu in deze slappe tijd echter, stonden alle kooplieden stil en werd de koude ineens ervaren.⁴¹

Commentaar op gebeurtenissen hoorde De Boer in 1755 regelmatig. Zo hoorde hij bijvoorbeeld een "bejaard en eenvoudig burgerman" kritiek geven op de hervormingsplannen voor de scheepsbouw, die luitenant-admiraal Cornelis Schrijver voorgesteld had.⁴² In november hoorde De Boer berichten over slingerende kroonluchters in kerken, veroorzaakt door een aardbeving.⁴³ Andere zaken die in dat jaar De Boers oren bereikten betroffen onder meer de oorlogsverklaring van Algiers, waarover wekenlang geruchten gingen, het verschijnen van een vuurbol in de lucht en de motieven achter de aanslag op de Amsterdamse predikant François.

In tegenstelling tot 1748, kreeg Jan de Boer in 1755 eveneens regelmatig nieuws uit schriftelijke bronnen. Zonder uitzondering betrof dit brieven aan kooplieden. Dat Rome en Spanje de Republiek steunden in de oorlog tegen Algiers, stond in "menigvuldige particuliere brieven gisterenavond met de post uijt Spanjen en Italien aan onze kooplieden gekomen."⁴⁴ Koopmansbrieven meldden ook dat de Engelsen op Amerikaanse bodem verliezen leden tegen de Fransen en dat er in december weer een aardbeving in Lissabon waargenomen was.

Dergelijke berichten vernam De Boer in 1755 eveneens uit gedrukte bronnen, waarvan de

krant het belangrijkste medium vormde. Twintig berichten in dat jaar waren hieruit afkomstig. Zo las hij bijvoorbeeld in de *'sGravenhaegse Courant* dat de erfprins van Hessen-Kassel zich tot het katholicisme had bekeerd.⁴⁵ Het nummer waarin dit bericht stond, voegde hij toe aan zijn dagboek. Dit deed hij ook met afleveringen van andere kranten, met name van de *Amsterdamsche Courant*. In nummer 16 van dit nieuwsblad stond bijvoorbeeld dat de gouvernante, prinses Anna, had ingegrepen bij de raadsverkiezingen van Amsterdam. Uit het 156ste nummer vernam hij dat er in Parijs oorlogsvoorbereidingen werden getroffen. Tot de regelmatig terugkerende gedrukte informatiebronnen behoorden in 1755 ook pamfletten. *Het pertinent en zeer omstandig verhaal, wegens de schrikkelijke [...] wreedheid, betoond van een bakkers-knecht, aan een Frans predikant [...] Jean Henri François* (Knuttel 18483) berichtte bijvoorbeeld over de hiervoor al genoemde aanslag op een Amsterdams predikant. Commentaar op het plan van luitenant-admiraal Schrijver las De Boer in de *Brief van den kunst schilder Adam Silo* (Knuttel 18482) en in de *Aanmerkingen over 't plan van [...] lt. adm. C. Schryver* (Knuttel 18481), geschreven door La Fargue.

Voor de samenstelling van zijn dagboek gebruikte De Boer in 1755 dezelfde informatiebronnen als in 1748. De verhoudingen tussen de verschillende bronnen onderling was echter anders. De Boer gebruikte in 1755 veel meer geschreven en gedrukte bronnen dan in 1748. Dit omdat hij veel meer melding maakte van gebeurtenissen die buiten zijn eigen omgeving plaatsvonden. Voor lokale berichten baseerde hij zich in 1755 nog steeds vooral op eigen waarneming en van horen zeggen. Datzelfde gold voor commentaar op gebeurtenissen. Maar voor nieuws van verder weg was drukwerk blijkbaar de meest aangewezen informatiebron.

Multimedia

Zoals hierboven is gezegd, vernam De Boer in 1755 allerlei commentaren op de aardbeving die in november had plaatsgevonden. Dit was niet de eerste of de enige keer dat hij van deze gebeurtenis melding maakte. Het begon al op 1 november. In Amsterdam waren die dag aardshokken gevoeld. De Boer had het zelf niet meegemaakt, maar op de Beurs werd hem verteld dat er schepen in de Singel waren losgeslagen en dat de kroonluchters in talloze kerkgebouwen hadden geslingerd. Drie dagen later, op 4 november, las De Boer dergelijke berichten ook in de *Amsterdamsche Courant*. De schokken bleven daarna de gesprekken beheersen. De vangst van een bruinvis in de haven van Oudewater, werd bijvoorbeeld verbonden met de aardbeving van de eerste november.⁴⁶ Op 14 november tekende De Boer aan dat er alom gesproken werd over de oorzaken van de aardbeving. Sommige mensen die hij sprak, beschouwden het uitsluitend als een natuurlijk verschijnsel. De Boer kon hierin ver met hen meegaan, maar vond ook dat Gods "albestierende hand" als verklaring niet veronachtzaam diende te worden. Over de aardbeving verscheen die dag ook een pamflet. In de *Historische en natuur-kundige aanmerkingen over de zeldzame aard- en water-schuddinge die [...] op den 1 november 1755 [...] voorgevallen is* (Knuttel 18484) gaf ene J.G.M., zoals het door De Boer bijgevoegde stuk vermeldde, zijn visie op de gebeurtenissen. Datzelfde deed enige tijd later de auteur van het *Chronykje, of Naauwkeurige beschryvinge der aard-beevinge, of water-beweeginge, welke is voor-gevallen op zaterdag, den eersten november, 1755* (Knuttel 18485).

De berichtgeving over de aardbeving was dus niet uit één bron afkomstig. Over de gebeurtenis werd gesproken, er werd over bericht in de krant en er werd daarna weer alom over gediscussieerd, zowel in gesprekken als middels de drukpers. Informatie was midden achttiende eeuw dus niet gebonden aan één bepaald medium. Nieuws of commentaar werd

op diverse manieren verspreid, waarbij boodschappen een heel scala aan media konden doorlopen. Robert Darnton heeft dit eveneens laten zien voor het achttiende-eeuwse Parijs. Mensen leerden daar over gebeurtenissen uit diverse informatiekkanalen, die op alle mogelijke manieren met elkaar in verbinding stonden.⁴⁷ Het vervolg van De Boers dagboek over november 1755 onderstreept nog eens die verbondenheid van verschillende media.

Eind november kwam het natuurverschijnsel namelijk weer volop in de belangstelling te staan. Toen bereikte De Boer het nieuws dat de aardbeving van de eerste november de stad Lissabon volledig in puin had gelegd. Hij ontving dit bericht “door een extraordinaire post over Vrankrijk met verschijde koopmansbrieven.”⁴⁸ Ook in de *'sGravenhaegse Courant* van die dag las De Boer daarna over de “droevige toestand” in de Portugese stad. Het bericht had zich mondeling al snel door Amsterdam verspreid maar velen wilden er meer van weten. Dat was de reden dat de Haagse krant “om geen geld te bekomen” was. Op de Beurs veroorzaakte het bericht grote consternatie, zo zag De Boer zelf. Kooplui als Braamcamp en Hoogerwoerd hadden immers familieleden in Lissabon wonen. Op 27 november bracht de *Amsterdamsche Courant* meer nieuws uit Portugal. De Boer voegde deze krant aan zijn dagboek toe. Daarna werd het even stil maar op de 29ste van die maand kreeg koopman Louis Michel een brief uit Lissabon, waarin gemeld werd dat zijn zoon om het leven was gekomen. Het lijkt niet waarschijnlijk dat De Boer deze brief zelf had gelezen. Hij hoorde er allicht over vertellen op de Beurs. Zo sprak hij een aantal dagen later ook een schipper, die bij zijn vertrek uit Lissabon een zware storm had meegemaakt.⁴⁹ De dag daarna las De Boer “hetgeene ik schipper Booij mondeling hebbe hooren zeggen” terug in de *Amsterdamsche Courant*. Deze krant bracht op 6 en 9 december nog meer nieuws over het getroffen gebied. Koopmansbrieven bleven echter belangrijk, zoals een brief waarin de familie van zowel Hoogerwoerd als Braamcamp liet weten ongedeerd te zijn.⁵⁰ Enige dagen later arriveerden er wederom brieven uit Portugal. De Boer had er “een van gelezen”, zo schreef hij in zijn dagboek. In december 1755 ten slotte, werd het verhaal van Lissabon nog eens samengevat in *De Nederlandsche Maandelijke Post-rijder*. Dit tijdschrift bood een maandelijks overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen in de wereld. De Boer voegde het decembernummer toe aan zijn dagboek vanwege de ramp in Lissabon en andere “droevige voorvallen” waarmee de *Post-rijder* “opgepropt” was.⁵¹ Gesprekken, pamfletten, brieven, tijdschriften; er waren tal van manieren waarop nieuws verspreid werd. Samen vormden ze een netwerk waaruit De Boer gegevens voor zijn dagboek putte. Tegelijkertijd leverde hij echter ook een bijdrage aan de uitbouw van dit netwerk.

Schrijven

Na de verkiezing van Willem IV tot stadhouder brak er in 1747 een enorme feestvreugde los in Amsterdam. Vele mensen lieten hun gevoelens van blijdschap blijken in gelegenheidsgedichten. Volgens De Boer hing het in de Amsterdamse boekwinkels zo vol gedichten dat het wel leek “als of ze met een orcaan of swaar onweer van overzee alhier waren gewaaijt.”⁵² Door al dat juichend drukwerk werd De Boer zelf eveneens tot dichten geïnspireerd. Tot drie keer toe schreef hij een gedicht, in alle drie de gevallen onder de titel *Pro Patria*. Twee van deze gedichten verschenen ook op groot formaat in druk. De Boer profileerde zich daarin telkens als trouw en volgzzaam burger van de Republiek. Andere loyaliteiten, in de tweede *Pro Patria* bijvoorbeeld aan het katholicisme, veranderden daar niets aan.

De gedichten verschenen uiteraard anoniem, maar in zijn dagboek deed De Boer omstandig verhaal van zijn gang naar de drukpers. Zo verbond hij in ieder geval voor het nageslacht zijn naam aan de *Pro Patria*'s. Het dagboek van De Boer was daarmee een volgende stap in

de informatieverspreiding. Middels eigen waarneming, gesprekken en het lezen van handschrift en drukwerk raakte De Boer op de hoogte van het nieuws, dat hij vervolgens weer in handschrift vastlegde. Het schrijven gaf het nieuws zo een andere betekenis. De Boer zag, luisterde en las om op de hoogte te blijven van de dingen om hem heen, maar hij deed dit ook om geschiedenis te kunnen schrijven.⁵³ Dat blijkt onder meer uit de manier waarop hij met pamfletten omging. Ondanks de afkeer die hij regelmatig ten toon spreidde ten aanzien van pamfletten, nam hij deze stukken toch op in zijn kroniek. Hoe erg ze ook waren, ze vormden een deel van de geschiedenis die De Boer vastlegde. Dat gold bijvoorbeeld voor het stuk *Onderrigting*, dat door de Doelisten gepubliceerd werd: “den nakomeling moet weten dat dit afgrijzelijke dink gedrukt bij menigvuldige boekverkopers voor de huijzen te koop hangt”, zo schreef De Boer in zijn dagboek.⁵⁴

Dat hij het op een dergelijke manier noteerde, wijst op nog een andere betekenis van informatie. Door te schrijven over wat hij zag, hoorde en las, schiep De Boer voor zichzelf een positie in het politieke strijdtonel van zijn tijd. In het dagelijks leven kon hij weinig invloed uitoefenen op de loop van de gebeurtenissen, maar in zijn dagelijkse beschrijvingen kon hij wel zijn eigen mening kwijt. Net als in zijn gedichten, toonde De Boer zich in zijn dagboek voortdurend pro patria. Het heersende regentenbestuur omschreef hij bijvoorbeeld als “mijn goede vrienden [en] mijne vaderen, aan wien ik ook verplicht ben onderdanigheid te bewijzen en hunnen eer, agtinge voor te staan.”⁵⁵ Hij was een van de “rustzoekende burgers”, “oprechte Holland beminnde patriotten” die zich nooit tegen hun “wettige overheij” zouden verzetten.⁵⁶ Het is de informatie over De Boers eigen handelen en gevoelens die tot op de dag van vandaag bewaard is gebleven.

Conclusie

Uit het dagboek van Jan de Boer bleek dat iemand die geen deel uitmaakte van de bestuurlijke elite in het midden van de achttiende eeuw langs verschillende wegen op de hoogte raakte van het wel en wee van de politiek. Voor wat betreft het stedelijk niveau was zelf zien en luisteren een geschikte manier. Wanneer De Boer zijn ogen en oren maar goed openhield, kwam hij veel te weten over wat er aan de hand was in de stad. Nu was 1748 wel een bijzonder jaar, omdat de politiek toen letterlijk op straat lag. Maar ook in andere jaren was er op straat wel nieuws en commentaar te horen en te zien. Wanneer het ging om zaken van het stadsbestuur of om nieuws van buiten de stad, waren drukwerk en handschrift belangrijke informatiebronnen. De Boer leerde overheidsbesluiten kennen uit publicaties, vernam buitenlandse nieuws middels de krant of via brieven van kooplieden. Hoewel er verschillende informatiekanalen te onderscheiden zijn, bleek uit het dagboek ook dat deze niet los van elkaar stonden. Zaken die besproken werden, verschenen later in druk en drukwerk kon weer de aanleiding vormen van een gesprek. Nieuws uit brieven werd aan elkaar doorverteld en kon bevestigd worden door wat men in de krant las. Al deze media gaven De Boer een beeld van de samenleving om hem heen, dat voor hem betekenis kreeg door erover te schrijven in zijn dagboek. Nieuws werd zo geschiedenis, genoteerd door iemand die zichzelf beschreef als een loyale, aan rust en orde gehechte vaderlander. Zien, horen en lezen gaf De Boer een beeld van de samenleving én van zichzelf.

Noten

* Met dank aan Arianne Baggerman voor haar kritisch commentaar op eerdere versies van dit artikel. Het onderzoek naar Jan de Boer maakt deel uit van mijn promotie-onderzoek naar lezen en schrijven in Nederlandse egodocumenten in de zeventiende en achttiende eeuw.

1. Over de politieke ontwikkelingen van 1747/48: J.A.F. de Jongste, *Onrust aan het Spaarne. Haarlem in de jaren 1747-1751*, Den Haag 1984. In Amsterdam stond de burgerbeweging die hervormingen eiste bekend als de Doelistenbeweging, naar de plaats waar de ontevreden stadsbewoners samenkwamen: de oude schuttersdoelen. Geschiedschrijvers van deze beweging maakten onder andere gebruik van het dagboek van Jan de Boer: N.J.J. de Voogd, *De Doelistenbeweging te Amsterdam in 1748*, Utrecht 1914; P. Geyl, *Revolutiedagen te Amsterdam (Augustus-September 1748)*, Prins Willem IV en de Doelistenbeweging, Den Haag 1936.
2. Koninklijke Bibliotheek, handschrift 71 A 8-12.
3. Kranten en pamfletten staan al sinds de negentiende eeuw in de belangstelling van historici. P.W. Sautijn Kluit schreef menig artikel over vroegmoderne kranten, waarin hij verschijning, schrijvers en drukkers van couranten in kaart bracht. Na hem is er eigenlijk weinig nieuw onderzoek gedaan naar vroegmoderne kranten. Voor zover dat wel gedaan is, ligt de nadruk op de journalistiek van na 1780, toen er voor het eerst sprake was van een echt politieke pers. Bijvoorbeeld S.R.R. Klein, *Patriots republikanisme: politieke cultuur in Nederland (1766-1787)*, Amsterdam 1995, m.n. hoofdstuk 2. Net als de krantenproductie is ook pamflettenproductie, die andere vorm van actueel drukwerk, al in de negentiende eeuw in kaart gebracht. Toen verschenen bibliografieën van wat er in verschillende bibliotheken aan pamfletten te vinden was. De catalogus van Knuttel is hier nog steeds de bekendste van. Deze stond aan de basis van het tot nu toe meest uitgebreide onderzoek naar productie, distributie en consumptie van pamfletten, de studie van C. Harline, *Pamphlets, printing, and political culture in the early Dutch Republic*, Dordrecht 1987. Harline bestudeerde zeventiende-eeuwse pamfletten. Een dergelijk onderzoek naar achttiende-eeuws drukwerk ontbreekt. Pamfletten worden ook gebruikt om een beeld te geven van politieke opvattingen onder brede lagen van de bevolking. Dit omdat ervan wordt uitgegaan dat pamfletten, vanwege hun lage prijs, een veel grotere verspreiding kenden dan andere politieke tractaten. Bijvoorbeeld: G.O. Klashorst, 'De ware vrijheid, 1650-1672', in: E.O.G. Haitsma Mulier en W.R.E. Velema [red.], *Vrijheid. Een geschiedenis van de vijftiende tot de twintigste eeuw*, Amsterdam 1999, p. 157-185, aldaar 157. Een alternatief idee over de verspreiding van pamfletten: M. van Otegem, 'Tijd, snelheid, afstand; de mechanica van het pamflet', in: *De Zeventiende Eeuw 17* (2001), p. 50-61. Specifiek over nieuwsvoorziening in de vroegmoderne Republiek schreven: G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)*, Den Haag 1991; M. Keblusek, 'Nieuwsvoorziening in de Republiek. De Engelse burgeroorlog in Haagse drukken', in: H. Kleijer, A. Knotter en F. van Vree [red.], *Tekens en teksten. Cultuur, communicatie en maatschappelijke veranderingen vanaf de late middeleeuwen*, Amsterdam 1992, p. 60-77.
4. De biografische gegevens die volgen zijn gebaseerd op De Boers dagboek en op Dennis Schouten, 'k Mikte op waarheid. Jan de Boer en de Doelistenbeweging', Haagse Hogeschool 1991 (ongepubliceerde afstudeerscriptie Geschiedenis-MO), die ter inzage ligt op de Koninklijke Bibliotheek.
5. Dagboek 27-12-1748.
6. De titel van het dagboek luidt: *Chronologische historie van alle hetgeene is voorgevallen bij de komste van Willem Karel Hendrik Friso, prince van Oranje etc. Alsmede het geen dat er is voorgevallen onder het plunderen der pachtershuijsen en verdere revolutie tot Amsterdam in ao. 1747 en 1748. Waarin gevonden worden alle de gedruckte papiere, die tot de gewigtigste zaken nodig zijn, alle de praterijen en discoursen dewelke in die tijd onder de luijden waren; en verder al het gepasseerde in Amsterdam. Alles door oor-, en ooggetuigenisse naauwkeurig waargenomen door den schrijver dezes, Jan de Boer in Amsterdam. Journaelscher wijze geschreven door den autheur in ao. 1747 en 1748.*
7. Dit blijkt bijvoorbeeld uit contemporaine historische werken die het woord 'chronologisch' in hun titel voerden, zoals het meermalen herdrukte *Chronologische tafelen, behelzende de achtereen-volging der pauzen, keizers en koningen, zederdt de geboorte van Christus tot dezen tydt toe geregeerd hebbende: dienende tot een grond-bewerp voor de genen, die de wereldlyke geschiedenissen lezen*. Het eveneens meermalen gedrukte werk van de abbé de Vallemont wees er ook op dat de chronologie ('tijdrekenkunde') de basis was van elk begrip van geschiedenis: *Vallemonts historie-saal, van alles 't geen men moet weten, wegens de tijdrekenkunde, aardrijkskunde, [...], kerkelyke en weereldlyke geschiedenissen, van den begin des weerelds tot deese tijd toe, om met vrugt d'algemeene en bysondere history-schryvers te kunnen leesen, en verstaan*. Over het verdwijnen van de kroniek als genre van geschiedschrijving: D.R. Woolf, *Reading History in Early Modern England*, Cambridge 2000, p. 11-78.
8. L.H.M. Wessels, *Bron, waarheid en de verandering der tijden: Jan Wagenaar (1709-1773), een historiografische studie*, Den Haag 1997, p. 100-107, 217-131. Overigens hield ook Wagenaar, wiens broer een vooraanstaand figuur was in de Doelistenbeweging, gedurende de politieke onrust in Amsterdam een dagboek bij. Deze "dagelyksche aantekeningen van het gebeurde te Amsterdam, 1747-1750" zijn verloren gegaan. Wessels, *Jan Wagenaar*, p. 294.
9. R. Dekker, "'Dat mijn lieven kinderen weten zouden...'" Egodocumenten in Nederland van de zestiende

- tot de negentiende eeuw', in: *Opossum. Tijdschrift voor Historische en Kunstwetenschappen* 3 (1993), p. 5-22, aldaar 5.
10. Dekker, "'Dat mijn lieven kinderen weten zouden...'", p. 8.
 11. J.S. Amelang, *The Flight of Icarus. Artisan Autobiography in Early Modern Europe*, Stanford 1998, p. 145-149, 155, 175-181, 235.
 12. 25-6-1748.
 13. 9-9-1748.
 14. 7-9-1748.
 15. 8-3-1748.
 16. 29-4-1748.
 17. 23-11, 14-8 en 17-12-1748.
 18. 26-9-1748.
 19. 20-12-1748.
 20. 20-12-1748.
 21. 18-6-1748.
 22. 20-9-1748.
 23. 9-9-1748.
 24. 25-1-1748.
 25. 11-8-1748. Elke burger van de stad was verplicht deel te nemen aan de schutterij. Men kon deze verplichting afkopen (uitkopers) of door contributie actieve dienst vermijden.
 26. 1-9-1748.
 27. 15-8-1748.
 28. Willem Frijhoff en Marijke Spies, *1650. Bevochten eendracht*, Den Haag 1999, p. 223-224.
 29. 8-3-1748.
 30. 29-11-1748.
 31. 27-12-1748.
 32. 1-9-1748.
 33. Bijvoorbeeld 24-8, 28-8-1748.
 34. 10-8, 1-9-1748.
 35. 22-11-1748.
 36. 24-9-1748.
 37. 15-8-1748.
 38. 17-12-1748.
 39. 18-11-1748.
 40. In dit pamflet werd de stadhouder gehekeld. Het Hof van Holland vervolgde in 1749 schrijver en drukker van dit stuk. T. Jongenelen, *Van smaad tot erger. Amsterdamse boekverboden 1747-1794*, Amsterdam 1998, p. 3.
 41. 4-11-1755.
 42. 18-7-1755.
 43. 1-11-1755.
 44. 26-4-1755.
 45. 15-1-1755.
 46. 11-11-1755.
 47. R. Darnton, 'An Early Information Society: News and the Media in Eighteenth-Century Paris', in: *The American Historical Review* 105 (2000), p. 1-35.
 48. 26-11-1755.
 49. 1-12-1755.
 50. 6-12-1755.
 51. 30-12-1755.
 52. 9-5-1747.
 53. Dat nieuws betekenis kreeg als geschiedenis wordt ook opgemerkt door M. Mendle en J. Raymond, 'News and the Pamphlet Culture of Mid-Seventeenth Century England', in: B. Dooley en S.A. Baron [red.], *The Politics of Information in Early Modern Europe*, Londen 2001, p. 57-79, aldaar 59. Joad Raymond, *The Invention of the Newspaper: English Newsbooks 1641-1649*, Oxford 1996, p. 256-258, 295-302.
 54. 28-8-1748.
 55. 25-1-1748.
 56. 28-8-1749; 18-2-1757; 7-11-1748.